

КОНЦЕПЦІЯ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ІВАНЕЦЬ Іван Петрович - здобувач Київського інституту Міжнародних відносин КНУ ім. Т.Г. Шевченко

УДК 341.6

У статті аналізуються основні підходи до екологічних прав людини та механізми їх захисту в Європейському суді з прав людини. Окрема увага приділяється практиці Європейського суду щодо можливостей захисту екологічних прав, навіть у разі, коли вони не закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Ключові слова: екологічні права, практика Європейського суду з прав людини, відповідальність за порушення екологічних прав та ін.

Постановка проблеми

Потреба забезпечення вирішення проблеми належного захисту навколишнього природного середовища стала джерелом суттєвих дискусій у міжнародній спільності щодо того, хто має нести відповідальність за нанесення відповідної шкоди навколишньому природному середовищу [15].

Однією з платформ такої дискусії став Європейський Суд з прав людини (далі – Європейський суд). Бажання Європейського суду встановити зв'язок між захистом навколишнього природного середовища та правами людини у своїх рішеннях відображає зростаюче визнання важливості екологічних проблем та захисту прав людини у цьому контексті [13].

Формування цілей статті

Враховуючи вищезазначене, у цій статті ми поставили за мету через практику Європейського суду розкрити суть екологічних

прав людини та визначити можливість захисту зазначених прав у цій міжнародній інституції. Вважаємо, що дослідження механізмів захисту прав людини у практиці Європейського суду є важливим з огляду на те, що його діяльність є унікальною системою в аспекті виробленого механізму забезпечення прав і свобод людини, метою якої є як дотримання, так і формування новітніх стандартів прав людини, серед яких є екологічні права людини.

Незважаючи на те, що у міжнародно-правових актах не передбачається захист безпосередньо екологічних прав, оскільки «міжнародна спільнота усвідомила наявність і важливість екологічних питань, а також зв'язок між станом навколишнього середовища та правами людини, коли основні міжнародно-правові документи в галузі прав людини були вже прийняті», у низці міжнародних документів визнається такий зв'язок, що і призвело до виникнення концепції екологічних прав.

Виклад основного матеріалу

Екологічні права людини прийнято вважати правами «третього покоління» – так званими колективними правами або правами солідарності у зв'язку з тим, що основними їх носіями є народи, нації, об'єднання індивідів, групи, а не окремі індивіди. Проте, як показує міжнародна судова і договірна практика, кожна людина має право на сприятливе навколишнє середовище і процесуальні екологічні пра-

ва так само, як і об'єднання індивідів чи народи і нації [11].

Конституція України [1] закріпила ряд екологічних прав людини і громадянина. Згідно зі ст. 50 Конституції України «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Відповідно до ст. 293 Цивільного кодексу України [2] право на безпечне для життя і здоров'я довкілля віднесено до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Також в Україні екологічні права громадян визначені у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3].

Законодавством України можуть бути визначені й інші екологічні права людини та громадянина. Наприклад, згідно зі ст. 10 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [4] громадяни України з питань охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають право на участь в обговоренні проектів законодавчих актів з питань розвитку заповідної справи, формування природно-заповідного фонду; внесення пропозицій про включення до складу природно-заповідного фонду найбільш цінних природних територій та об'єктів; ознайомлення з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, здійснення інших видів користувань з дотриманням встановлених вимог щодо заповідного режиму тощо.

Яскравим прикладом закріплення екологічних прав людини в міжнародних договорах є Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», прийнята 25 червня 1998 року у м. Оргусі (Данія) [5]. Україна була однією з перших держав, що підписала цю Конвенцію. Конвенція ратифікована Україною 6 липня 1999 року. Оргуська конвенція визначила три основних екологічних права, що розглядаються як важливі чинники у становленні демократії:

1) доступ громадськості до екологічної інформації;

2) участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля;

3) доступ громадськості до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

Також право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини і громадянина. У Стокгольмській декларації, прийнятій 16 червня 1972 року [6], вперше закріплено право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя.

У Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [7], прийнятій 14 червня 1992 року, закріплено право громадян на здорове і плідне життя в гармонії з природою. Законодавство України передбачило це право як одне з основних конституційних прав людини і громадянина.

Хоч Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [8] (далі – Європейська конвенція) не передбачає ані матеріальних екологічних прав, тобто права на сприятливе/безпечне/здорове довкілля, ані процесуальних, тобто права на доступ до екологічної інформації, до правосуддя та процесу ухвалення рішень з екологічних питань, втім, деякі закріплені в цій конвенції права і свободи є умовою дотримання, необхідною складовою і гарантією забезпечення основного матеріального права у сфері охорони довкілля – права на сприятливе навколишнє природне середовище [12].

Підтвердження цього є те, що рішення Європейського суду формують судову практику, відповідно до якої визнається, що забруднення навколишнього середовища є причиною порушення основних прав громадян, як права на життя, на повагу до приватного та сімейного життя.

Слід відзначити, що Судом не формується загального визначення прав і свобод людини. Унікаючи конкретних дефініцій, судові рішення містять своєрідні системні тлумачення прав у просторі та часі, в їх дії, у світлі застосування принципу верховенства права або ж демократичних цінностей. Саме такий підхід зумовлює вагому роль

Європейського суду у формуванні новітніх стандартів прав людини, а судові рішення виступають джерелом змістовного наповнення прав, що відповідали б сучасним викликам та реаліям [10].

Динамічне тлумачення Європейської конвенції зумовлюється відсутністю так званого «сталого рішення» («stare decisis»), тобто попередні рішення Суду не є обов'язковими для застосування. При цьому на практиці посилення здійснюється з одночасним виробленням оновлених підходів з тих чи інших питань [14].

Фізичні особи, використовуючи процедуру подання індивідуальних скарг, сприяють реалізації природоохоронних принципів. Згідно з Протоколом № 9 до Європейської конвенції від 6 листопада 1990 р. [9], який набрав чинності 1 жовтня 1994 р., індивіди також отримали право звертатись зі скаргами до Європейського суду.

Хоча, зазвичай, Європейський суд не посилався на багатосторонні природоохоронні угоди у своїх рішеннях, однак, захищаючи право людини на життя, повагу приватного та сімейного життя і житла, доступ до інформації та інші права, закріплені у Європейській конвенції 1950 р., він робить внесок у справу забезпечення здорового і сприятливого навколишнього середовища, нехай навіть через призму антропоцентричного підходу [12].

Водночас у кожному конкретному випадку позивач повинен довести зв'язок між забрудненням довкілля та індивідуальною шкодою як наслідок порушення передбаченого Конвенцією права. Серед відомих справ, розглянутих Судом, у яких позивачі скаржилися на погіршення екологічних умов життя, наведемо такі.

У справі «Гуєрра та інші проти Італії» [16] особлива увага звертається на дотримання принципу субсидіарності, яким передбачається, що встановлення порядку забезпечення екологічних прав покладається на державу.

Заявники скаржилися на те, що Італія не забезпечила місцеве населення інформацією про ризики, які пов'язані з діяльністю хімічного заводу, а також не передбачила процедури отримання інформації та поряд-

ку відшкодування збитків у разі настання аварії.

Це зумовило необхідність ретельного дослідження ризиків, що виникають у зв'язку з діяльністю небезпечних об'єктів, у тому числі і об'єктів ядерної енергетики. У справі Європейський суд розглядав Резолюцію Парламентської Асамблеї 1087 (1996) щодо наслідків Чорнобильської катастрофи, підкреслюючи, що публічний доступ до чіткої та повної інформації має бути основою права людини.

Європейський суд визнав порушення статті 8 Конвенції про право на повагу до приватного та сімейного життя, оскільки національна влада зобов'язана була ефективно забезпечувати такий захист. У такий спосіб Суд «перевірив» відповідність встановлених державою стандартів до стандартів, вироблених практикою Суду.

Разом з цим, Європейський суд визнав відсутність у держави так званого позитивного зобов'язання щодо забезпечення подібною інформацією. На думку більшості суддів, якщо воно існувало, то було б «екстремально важко його імплементувати», тому що необхідно було б вирішити, яким чином і коли інформацію необхідно розкрити, хто з влади був би відповідальним за її розкриття та хто мав би її отримати. На думку одного з суддів, позитивне зобов'язання має розглядатися залежно від дотримання умови, що ті, хто є потенційними постраждалими від небезпечної діяльності, повинні отримувати таку специфічну інформацію, докази, відомості про випробовування та інше публічно, відкрито та бути повідомленим спеціальним державним органом. При цьому, якщо уряд не в змозі виконати таке прохання без пояснення причин неможливості такого виконання, то в такому разі необхідно кваліфікувати це як втручання влади, а, отже, порушення статті 10 Конвенції.

У згаданій справі Європейський суд не визнав порушення статті 2 Конвенції про право на життя. В окремих думках суддів відзначалось про його порушення, оскільки 150 людей було госпіталізовано внаслідок отруєння. Проте, за недоведеністю було відмовлено у відшкодуванні «біологічної» шкоди, що вимагалася заявниками [10].

Про випадки застосування статті 8 Конвенції у справах про захист довкілля зазначається у справі «Гіакомеллі проти Італії» [17].

З одного боку, на думку Європейського суду, необхідно з'ясувати чи забруднення прямо спричинене державою, а, з іншого боку, дослідити, чи виникає у держави відповідальність, якщо вона не спромоглася належним чином врегулювати діяльність приватного сектору. У першому випадку йдеться про позитивні зобов'язання держави забезпечувати права людини за параграфом 1 статті 8 Конвенції, у другому випадку – параграфом 2 згаданої статті, оскільки ситуація стосується втручання влади у права людини. В обох випадках, як відзначається у рішенні, необхідно шукати справедливий баланс між конкуруючими індивідуальними інтересами та інтересами суспільства загалом.

На думку Європейського суду, національна влада принципово перебуває в кращій позиції ніж міжнародний суд, щодо вирішення конкретних екологічних питань у локальному контексті, а також щодо встановлення найбільш прийнятної екологічної політики, індивідуальних інструментів, які б відповідали потребам місцевої спільноти. У цьому разі держава враховує економічні інтереси як регіону, так і країни в цілому, а, отже, і потребу в захисті здоров'я громадян. Європейський суд, у свою чергу, повинен забезпечити дотримання балансу інтересів між спільнотою та індивідуальним правом на повагу до житла і приватного життя [10].

У справі «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» [18] справа стосувалася шумового забруднення в безпосередній близькості від лондонського аеропорту Хітроу і, зокрема адекватності дослідження, проведеного владою до впровадження системи квот шуму.

Європейський суд вирішив, що мало місце порушення як статті 8, так і статті 13 Європейської конвенції. Суд посилався на право захисту приватності через нанесення екологічної шкоди. Так, шум від нічного повітряного руху в аеропорту Хітроу порушив право на недоторканність приватного життя і недоторканність житла та сімей мешкан-

ців прилеглих районів відповідно до статті 8 Європейської конвенції. Також встановлено порушення права на доступ до ефективних засобів правового захисту у відповідності зі статтею 13 Європейської конвенції на підставі, що суди Великобританії не забезпечили достатнього судового захисту.

У схожій до вищезазначеної справи «Леон і Агніжак Канія проти Польщі» [19] заявники, двоє громадян Польщі, подали скаргу до Європейського суду проти Республіки Польща щодо надмірної тривалості провадження в адміністративній справі, пов'язаної з функціонуванням кооперативної майстерні, створеної поруч з їх будинком в 1978 році. Заявники також стверджували, що у зв'язку з постійною діяльністю кооперативу, вони піддаються впливу сильного шуму протягом багатьох років, у результаті чого почалися серйозні проблеми зі здоров'ям. 21 жовтня 2009 року Європейський суд вирішив, що мало місце порушення права заявників на справедливий судовий розгляд, так як довжина адміністративного розгляду була надмірною і не відповідала вимозі «розумного строку» в контексті Європейської конвенції. Що стосується права заявників на повагу до приватного і сімейного життя, суд підтвердив, що навіть якщо немає чітко визначеного права в Європейській конвенції на чисте та спокійне навколишнє середовище, стаття 8 Конвенції може застосовуватися в екологічних справах, незалежно від того, чи забруднення викликані безпосередньо діяльністю держави або через відсутність належного державного регулювання у приватному секторі, що призвело до такого забруднення. Тим не менше, Європейський суд дійшов до висновку, що рівень шуму вважається в цьому конкретному випадку не настільки істотним, щоб досягти такого рівня порушень, як у схожих, що стосуються екологічних питань. Таким чином, Європейський суд вирішив, що стаття 8 Європейської конвенції не була порушена.

В іншій справі «Фадєєва проти Росії» [20] заявники піддавалися масивному забрудненню від роботи металургійного заводу недалеко від їхнього будинку. Хоча влада встановила «буферну зону» в районі проведення робіт, заявники, як і багато тисяч інших,

мали квартири в будинках усередині зони. Заявники отримали розпорядження суду, яке вимагало переселення за межі зони, але це не було виконано, і подальша спроба забезпечити дотримання цього рішення було відхилено судом. Суд постановив, що мало місце порушення статті 8 (право на приватне, сімейне життя, і без втручання з боку органів влади).

У справі «Будаєва та інші проти Росії» [21] Європейським судом було зазначено, що російський уряд не виконав своїх зобов'язань за статтею 2 Європейської конвенції, а саме захисту права на життя.

Справа стосувалася подій у період з 18 по 25 липня 2000 року, коли зсув привів до катастрофи в російському місті Тирниауз: він погрожував життю заявників і став причиною восьми смертей. Суд дійшов до висновку, що уряд Росії порушив статтю 2 Європейської конвенції, як по суті, так і в процесуальному аспектах.

По-перше, влада не проводила земельного планування і не розробила планів з надання надзвичайної допомоги, незважаючи на те, що місцевість м. Тирниауз була особливо вразлива для зсувів, тим самим піддаючи жителів «смертельному ризику». По-друге, Європейський суд визначив, що відсутність будь-якого розслідування або експертизи стану аварії також являє собою порушення статті 2 Європейської конвенції.

Іншим прикладом є те, що Європейський суд виніс рішення у справі «Дубецька та інші проти України» [22] на користь позивачів і визнав порушення з боку України ст. 8 Європейської конвенції. Справа стосувалася незабезпечення державою права користуватися житлом та права на приватне життя у зв'язку із спричиненням екологічної шкоди двома державними підприємствами у присілку Вільшина с. Сілець Сокальського району Львівської області.

Висновки

Враховуючи вищезазначену практику Європейського суду, ми можемо дійти до певних висновків з питань захисту екологічних прав людини. По-перше, незаперечним є факт існування екологічних прав людини, як таких. Вони закріплені в між-

народних договорах та у внутрішньому законодавстві держав, у тому числі України. По-друге, закріплені права людини в Європейській конвенції є умовою та гарантією дотримання екологічних прав, не закріплених в конвенції. По-третє, динамічне тлумачення Європейської конвенції дозволяє Європейському суду постійно визначати оновлені підходи до захисту екологічних прав.

Аналіз практики Європейського суду також довів, що вирішення проблем захисту екологічних прав людини повинне здійснюватися на національному рівні, зокрема, на нашу думку, шляхом вдосконалення національного законодавства, використання практики Європейського суду як джерела права національними судами, що, у свою чергу, дозволить попередити порушення екологічних прав людини.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41.
4. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34.
5. Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», підписана Україною від 25 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015
6. Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16 червня 1972 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_454
7. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від

14 червня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_455

8. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

9. Протокол № 9 до Європейської конвенції від 6 листопада 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_170

10. Коцюба Р.О. Захист права людини на ядерну безпеку в практиці Європейського суду з прав людини// Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012.м– Випуск 6(15). – С. 32

11. Кравченко С.М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища/ С.М. Кравченко, А.О. Андрусевич, Дж.Е. Бонайн / [Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2002. – С. 67

12. Медведева М.О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К.: «Фенікс», 2012, – 484 с.

13. Karen Reid, A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights. – 4-th ed. – London: Thomson/Sweet & Maxwell, 2012 – P. 212

14. Mark E. Villinger. The European Convention on Human Rights / Ulfstein, Geir (ed.). – Making treaties work: human rights, environment and arms control. – Cambridge University Press, 2007. – P. 71 – 90.

15. Desgagne, Richard, Integrating environmental values into the European Convention on Human Rights. -American Journal of International Law, April 1995, – P. 89

16. Case of Guerra and others v. Italy. Judgement of the European Court of human rights of 19 February 1998 [Electronic resource].

SUMMARY

This article analyzes the main approaches to environmental rights and mechanisms for their protection in the European Court of Human Rights. Special attention is paid to the European Court on the possibilities of protection environmental rights, even if they are not fixed in the the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms 1950

– Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58135>

17. Case of Giacomelli v. Italy. Judgement of the European Court of human rights of 26 March 2007 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77785>

18. Case of Hatton and Others v. the United Kingdom. Judgement of the European Court of human rights of 08 July 2003 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59686>

19. Case of Leon and Agnieszka Kania v. Poland. Judgement of the European Court of human rights of 21 October 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-93650>

20. Case of Fadeyeva v. Russia. Judgement of the European Court of human rights of 30 November 2005 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69315>

21. Case of Budayeva and Others v. Russia. Judgement of the European Court of human rights of 29 September 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85436>

22. Case of Dubetska and Others v. Ukraine. Judgement of the European Court of human rights of 10 May 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-103273>